

СНЕЖАНА ШАПОЊИЋ-АШАНИН

ДЕЦА У НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ

Снежана Шапоњић-Ашанин
УУ 32000 Чачак
Народни музеј Чачак

ЦДК: 398.3

Што у двору жубор стоји,
што оно веле?
Јовану се син родио,
те се веселе.
Ко се томе весељаше:
бабо највише.
Веселе се, Бога моле,
да му буде жив.¹

Народна пословица: „На млађима свет остаје” може послужити и као увод у расправи о улози и значају деце у народној традицији. Да би целокупан рад, труд па и свеукупна људска мука имали праву вредност

¹ Вук Стеф. Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, Београд 1957, стр. 90.

улогу, па и опште оправдање, мора постојати јак разлог којим би се оправдали и којим би се потврдио њихов свеопшти циљ. А највећи, најјачи и најсветији разлог и циљ јесте да се потомству обезбеде што бољи услови живота. Због тога се у нашем народу каже да „човек живи због деце”, како би им стално могао помагати и како би сам уживао у њиховој срећи. Дете је продужетак човека као индивидуе, оно је сва срећа, вера и нада, оно је наследник, радник, кућно огњиште, славска свећа и последња чаша воде. Тако је Петар Влаховић истакао да је један од циљева брачне заједнице представљао обезбеђење потомства.² Брига да брак не остане без деце стара је колико и сама институција брака. Та борба готово да почиње непосредно одмах после рођења и прати човека током његовог читавог живота.

Код нашег патријархалног човека највећом срећом се сматра велики прираштај деце. Некада се богатство није мерило површином шума, ливада и обрадивог земљишта, већ бројем деце, синова пре свега. За онога ко има већи број деце сматра се да је имао зашта да живи, да је срећан и да може спокојно и мирно да оде са овога света, јер је обавезу према прецима доследно испунио.

Брига о потомству настаје веома рано, како у цивилизацијском тако и у индивидуалном погледу. Та брига је стара колико и људски род, људска осећања и матерински инстинкт.

Први симболи природе који су у непосредној вези са плодношћу јесу месец, земља, ватра и змија. Ова четири симбола, према мишљењу Драгослава Антонијевића, представљају персонификацију сила које повољно утичу на плодност људи³ и као делови космоса имају значење извора живота. Оваква врста космологије у тесној је и непосредној вези са магијским чином и плодности и на тај начин сачињава њену методолошку основу.

Амбивалентно значење симбола месеца односи се на плодност, рађање и раст, док је на другој страни везано за смрт.⁴ Месечево рођење, раст, смањење и умирање има велике сличности са човеком и његовом неминовношћу. Умирање месеца нема своју коначност, већ је представа промене облика постојања. Тако се човек након смрти поново рађа и прикупља снагу за нову егзистенцију.⁵ На месец и жену као јединствену орбиту плодности гледало се још у праисторијско време. Та

2. Петар Влаховић, *Србија*, Београд 1999, стр. 237.

3. Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских сљочара*, Београд 1982, стр. 60.

4. Исто.

5. *Религиозни обреди, обичаји и симболи*, Београд 1980, стр. 14.

симболика се огледа у плодности жена, животиња, биљног света, као и кроз човекову судбину после смрти.⁶

Веза између месеца и жена огледа се и у њеном месечном циклусу у чијој се линији осећа присуство отвореније или скривеније сексуалности и плодности.⁷

Месечеве мене за разлику од сунца, које је увек истог облика, симболише представу закона везаног за рађање и умирање или умирање и поновно рађање. Тако је месец природни симбол живота и смрти.⁸

Стари обичај, распрострањен готово свуда у свету, рађања детета на земљи даје слику о земљи као мајци или пак прамајци живота и читаве природе.

Закопавање постељице у земљу из које ће нићи нови живот представља јасну симболику животног циклуса,⁹ када после смрти настаје нови живот оличен у новорођенчету. Земља је извор материнства и плодности. Обичај порођаја на земљи вуче корене из прадавних времена и првобитног схватања земље као извора плодности. Земља је оличена у неисцрпном извору постојања.

Ватра је одувек имала заштитну, чистилачку или лустративну улогу. Она штити породиљу и новорођенче. Стари обичај закопавања постељице испод огњишта иде у прилог њене лустративности, као и жељи да се посредно преко постељице новорођенче веже за домаћи култ и да тако одмах по рођењу дође у везу са душама предака, који по веровању бораве испод огњишта, и да тако стекне њихову наклоност, осигура срећу, здравље и дуг живот.

Код свих балканских и индоевропских народа веома је позната појава да се о свим радосним догађајима у породици обавештавају душе преминулих предака. Веза постељице и огњишта је један од начина таквог обавештавања. Циљ обичаја је да душе предака обавесте и да се пре свега стекне њихова наклоност, која ће по народном веровању имати веома значајну, готово пресудну улогу у здрављу и срећи детета.

Представа главе змије у обредима везаним за рађање детета је веома значајна и важна. Њена симболичност је поливалентна, тако да змија има сличност са месецом,¹⁰ која се огледа у њеном повременом појављивању и нестајању. Поред тога змија има и обележје сексуалног симбола и заштитнице огњишта. У блиској је вези са мртвима, чија је

6. E. Vardiman Nomaden, Dusseldorf 1977, str. 30.

7. Н.к. Вароха, *Veštice i njihova svest 1*, Beograd 1979, str. 28.

8. Драгослав Антопијевић, *Обреди и обичаји балканских сџочара*, Београд 1982, стр. 61.

9. Исто.

10. Исто.

улога у плодности и заштити новог члана заједнице веома значајна, а гледано из угла народног схватања и традиције готово пресудна.

У нашој народној традицији поступак и магијска радња којом се симпатичком магијом жели изазвати плодност и прираштај чланова домаћинства, присутна је иста идеја и потреба да се оствари напредак и умножавање стоке. Дакле у оба случаја циљ је исти, док се поступак који се примењује у магији за плодност код људског рода разликује од онога који је примењиван у циљу изазивања плодности код животиња.

Сточарска културна традиција вредновала је на исти начин принове у људству, као и принове у стаду. Основна идеја у плодности људи и животиња јесте изобиље, а коју можемо наћи у некаквој врсти костзи-стенције.¹¹ Ове две идеје углавном иду упоредо. Колективно уважавање великих стада¹² у тесној је вези са балканском појавом у којој се богатство домаћинства није мерило ничим другим већ бројем потомака. Тако се у готово свим сточарским срединама рађао већи број деце. Ретка су бивала домаћинства са два или три детета, најмање се рађало по петоро, десеторо, па и петнаесторо деце. Посебну срећу је представљало рођење мушког детета оличеног у наставку породичне традиције, рада, напретка и домаћег култа.

Тако се и радна снага у породици добијала рађањем њених нових чланова. Сточарска и аграрна културна заједница су се темељиле и дограђивале на већем броју радно способних чланова, а који су се сасвим логично регрутовали из групе новорођених.

Обичаји везани за рађање деце присутни су већ на самом почетку животног циклуса. Са њима, као и са самим биолошким чином, започиње живот индивидуе са најразноврснијим судбинама. Да би животни пут било које индивидуе био што лепши и срећнији, у нашој народној традицији предузимане су бројне обредне радње, са циљем да се детету обезбеди срсћа и здравље пре свега.

Емпиријска истраживања на терену од стране бројних имена наше и светске етнологије јесу веома богата, значајна и свеобухватна. С обзиром да ова тема носи у себи велику животност, огроман цивилизацијски значај и трагове праве и исконске људске вредности није ни овде на одмет анализирати већ речено и употпунити га повим примерима и прилозима.

С обзиром да су целокупна људска цивилизација и догађања унутар ње променљива категорија, најпре у еволутивном, односно времен-

11. Исто, стр. 54.

12. G. B. Kavadias, *Pastors - nomades mediterranes - les, Saracathans de Grese*, Paris, 1965, str. 248.

ском простору, тако и у географским оквирима, схватање на ову тему доживљава трансформацију и модификацију. И сами смо сведоци многих просторних и временских различитости у најелементарнијим оквирима везаним за рођење, раст и развој детета.

У нашој народној традицији брак без деце се сматра великом несрећом, па чак и неском врстом казне и проклетства.¹³ Због тога су се још пре венчања, за време и после њега, предузимале бројне стручно магијске радње. Бројни обичаји су везани за период девојаштва и односе се на табуе и магијске радње будуће мајке. Најбројнији су обичаји везани за свадбени ритуал. Популарности ових обичаја свакако иде у прилог појава да се у брачну заједницу ступа углавном или искључиво због добијања деце, као и појаве да су у свадбеном ритуалу младенци изложени дејству негативних сила, демона, па и злих погледа. Значајно обредне радње односе се на период трудноће, „бездетства”, порођаја, као и на касније етапе раста и развоја детета. Сви ови обреди имају за циљ да обезбеде здрав и напредан пород, превасходно мушки, који ће касније у животу имати срећну судбину.¹⁴

У готово свим селима чачанске околине у освит Божића, полажењик је у току разгртања ватре, поред осталих, изговарао речи које су се односиле на жељу да се у кући рађају мушка деца. Гледало се и на кост божићне печенице, на којој се могла поред осталих угледати и фигура колевке уколико ће у наредној години бити принове.

Да би осигурале себи материнство, девојке и жене које желе још да рађају, у селу Катрга нису јеле месо од јалових животиња. Овакву појаву забележио је Драгослав Антонијевић код саракачанских жена.¹⁵ Слична појава била је позната и Кавадијасу, када бележи појаву да ако је породица бројна, и ако се жели зауставити рађање, требало је јести месо јалових животиња.¹⁶

Оштитепозната свадбена изрека: „Нека се сложе и умноже”, има дубоке корене и измењену праисконску симболику. Овим, мало шалљивим стихом, младенцима се честита венчање, са жељом да у браку имају пуно деце.

Прастари обичај шибања младожење се у околини Чачка изгубио, чак и у оном симболичном смислу. Овај обичај је имао дубоко магијско значење са јасном поруком и жељом за добијање породе. Реч је о поја-

13. Петар Влаховић, *Србија*, Београд 1999, стр. 237.

14. Наталија Благојевић, *Обичаји у вези са рођењем женидбом и смрћу у шишњовоужичком, пожељском и косјерићком крају*, ГЕМ 48, Београд 1984, стр. 209.

15. Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских ситочара*, Београд 1982, стр. 55.

16. G. V. Kavadijas, *Pastors-nomades mediterranes-les Saratsans de Grece*, Paris, 1965, str. 249.

ви када девојчина мајка ритуално шиба младожењу. Присутна флагелација имала је за циљ остварење плодности и изобиља као и отклањање негативних утицаја злих чини који су најопаснији у време свадбеног ритуала. Имајући у виду да зле силе завиде лепоти и срећи, а свадбени ритуал обилује њима, учесници обреда су морали да спроведу мере заштите. Тако обичај шибања скреће пажњу са весела, када га привидно претвара у тучу.

Варијанту овог обичаја нашао је Драгослав Антонијевић у Македонији¹⁷ код Саракачана, када је невестин отац поклањао зету ткани појас и са њиме га ритуално тукао.¹⁸ У овом обреду флагелација има за циљ разбуктавање сексуалне моћи и плодности. Ова појава била је позната и Жунићу¹⁹ и имала је исти магијски циљ.

Тако је и за култ Артемиде био везан обичај ритуалног шибања дечака, чија је крв требала да попрска богињин жртвеник.²⁰

На основу података добијених од казивача, може се претпоставити да је ношење румене јабуке у недрима током венчања или свадбеног ритуала донедавно била веома честа магијска појава. Она јасно говори да се руменило, здравље и лепота са јабуке жели пренети на будуће новорођенче.

Обреди везани за рађање деце имају свој локални значај и смисао, иако у магијским радњама доминирају појаве везане за знатно шира друштвена обележја. Већина ових обичаја вуче своје корене из дубоке старине и прапочетака у току стварања целокупне људске цивилизације.

Обичај посипања младенаца најразноврснијим житарицама има за циљ да плодност жита имитативном магијом пренесе на младенце, јер њихово зрно истовремено представља клицу, односно извор живота.

Осим житарицама невеста се некада посипала и грожђем. Имајући у виду да је у нашем народу, а и шире, винова лоза сматрана светом и племенитом биљком, биљка која својим изгледом симболизује чистоту и родност, сасвим је јасна и разумљива појава обичаја да младу на самом уласку у младожењин дом посипају баш плодовима грожђа. Појаву посипања младе лешницима тумачимо на исти начин, с обзиром да се и леска сматра светим и племенитим дрветом, како у периоду хришћанства тако и у времену много пре њега.

17. Драгослав Антонијевић, *Обичаји и обреди балканских сџоочара*, Београд 1982, стр. 54.

18. Архив Македонске академије наука и уметности. Фонд Б. Русића.

19. Л. Жунић, *Саракачани на Гочу*, ГЕМ САНУ 6. Београд 1958, стр. 95.

20. Д. Срејовић - А. Цермановић, *Речник ѓрчке и римске митологије*, Београд 1979, стр. 5.

Присуство свих ових плодова у свадбеном ритуалу има за циљ да симболизује плодност младенаца, што је и главни циљ и сврха обреда. Жеља да се плодност биљака, и то оних најплеменитијих, пренесе на човека праисконска је појава, које људи обично у току спровођења обреда нису ни свесни.

У току свадбених обреда и ритуала спровођен је читав низ магијских радњи. Њиховим спровођењем отпочињала је брига и старање младенаца да брак не остане без деце.²¹ У сврху и циљ ових обреда се дубоко веровало, тако да се њиховом спровођењу приступало са разумљивим страхопоштовањем и великом концентрацијом. Јер сматрало се, а донекле се и данас сматра, да од тачности и прецизности спроведених обреда, баш у току свадбеног церемонијала, зависи будућа срећа младенаца, односно да ли ће брак бити крунисан породом.

Одмах по доласку младе у младожењину кућу дарују је мушким дететом, накончетом. У читавој чачанској околини наконче је искључиво мушко дете. Ова се појава може тумачити да се у српској патријархалној култури мушком детету придавао већи значај и важност. Овим је требало изазвати да млада рађа мушку децу, односно наследнике дома у који је дошла. Дизање накончета увис симболизује добро здравље и напредак свих будућих синова, рекла бих деце уопште.

У српској, као и широј патријархалној култури, није се једнако ценило мушко и женско дете. С обзиром да су девојчице сматране „туђом срећом” и „туђом кућом”, јасно је зашто се правом срећом по домаћинство сматрало рођење мушког детета. Њему отац оставља целокупно имање, кућу, домаћи култ и крсну славу. Отуда и бројне магијске радње које имају за циљ рађање мушке деце.

Осим обреда који су имали за циљ да изазову рађање деце низом магијских радњи, настојано је да се спроведу мере заштите од злих чини, које могу негативно утицати на младенце, донети им како општу несрећу и брачну неслогу, тако и учинити да не дође до стварања порода. Зато су мере опреза као и бројне активности у циљу заштите налазиле своје право место и значење. Безброј је паганских радњи, којима многи актери обреда не знају право и тачно значење и улогу, базираних на најразноврснијој заштити против демона, духова и злих чини од стране реалног човека.

21. Љубомир Рељић, *Обичаји и веровања везани за животињи циклус, рађање, брак и смрт*, ГЕМ 62. Београд 1998, стр. 55.

Углавном, овакву врсту мера заштите спроводиле су жене, јер су оне конзервативније од мушкараца²² и као такве неговале су прастаре верске и обредне ритуале упорно и доследно. Искуства и сазнања сваког појединца, учесника у бројним обредно-магијским радњама, преноси се углавном усменим путем од једног до другог члана домаћинства или заједнице. Мере опреза, као и сазнања о потреби њихове примене, веома су старе и распрострањене све до данашњих дана. Сведоци смо да у целокупној чачанској општини те мере заштите више не зависе од образовања, социјалног, културног и образовног статуса, већ да се стихијно и неконтролисано преносе до данашњих дана.

Веровање у злс очи веома је распрострањено и очувано све до данас. Мере заштите против њих имале су огромног значаја већ у свадбеном ритуалу. Правилна заштита од њих резултирала би рађањем већег броја деце. Урећи се могло све, све што је напредно, лепо и младо. Зато су у нашој народној традицији велики значај имале мере опреза и заштите којима се обезбеђивао будући пород младенаца.

У току саме трудноће, главна мера заштите јесте да се трудница што мање креће ван куће како би злим силама онемогућила лични контакт. Осим мера заштите, у овом периоду спровођене су бројне магијске радње, чији је циљ био да се омогући што безболнији порођај. Трудница избегава „опасне поступке” када на магијски начин по начелу имитативне магије избегава компликације непосредно пре, у току и после порођаја. Још је и Фрејзер наводио један облик табуа, када је трудној жени било забрањено да стоји на вратима или на горњој пречаги кућних степеница, како дејством симпатичке магије не би у току порођаја застало новорођенче²³ и тако угрозило свој и живот своје мајке. Жарко Требјешанин додаје да трудница не сме да ломи дрво и да га остави несломљено²⁴, како не би имала компликација на порођају.

Обичај у коме трудница прелази преко воде има већег значаја у лакоћи и безболности порађања. У најразличитијим варијантама вода је обавезан реквизит у процесу што безболнијег порођаја, присутна у готово свим драгачевским селима. Примена воде у овој сврси има дубоке корене у схватању да у српској традиционалној култури она представља праизвор живота, симбол плодности, а и лакоће.²⁵ Прелажење реке у овом циљу има велику важност како у свадбеном ритуалу тако и у

22. Софија Костић, *Магија у народној медицини, етноантрополошки проблеми*, пр. 4. Београд 1989, стр. 104.

23. Frejzer, *ДЗ.ДЗ.*, *Zlatna grana*, том 1. Београд 1977, стр. 300.

24. Жарко Требјешанин, *Предсјава о дејствију у српској култури*, Београд 1991, стр. 69.

25. Исто, стр. 70.

току порођаја. Како је страх од порођаја био присутан свуда и у свим временима, потпуно је једноставно објаснити постојање већег броја магичких формула и радњи, чији је циљ изазвати и „обезбедити“ што лакши и безболнији порођај. Њихова примена имала је велику и разноврсту примену у давно минулим временима, али у доста великој мери и данас. Слободно могу рећи да су многи обреди и веровања везани за што безболнији порођај присутни све до данашњих дана, истина у доста модификованој али ипак препознатљивој формули. Овоме се може додати и Франц Боасова теза, у којој он разматра чињеницу по којој су разлике између цивилизованог и примитивног човека у већини случајева више привидне него стварне и да друштвени услови посредством научних особености лако намећу утисак да ум примитивног човека делује сасвим друкчије од нашега, док су у стварности основне одлике ума исте.²⁶

У Врчанима, Јанчићима и Цагањама, као и већем броју подјеличких села, труднице су се опасивале врбовим гранчицама како би лако родиле и како би животност врбе пренели на себе и поворођење. И Драгослав Антонијевић је бележио како је код Саракачана трудница носила амајлију од врбовог цвећа (*vites agnas castum*).²⁷ По народном веровању лист и цвет врбе требало би да поси свака трудна жена, јер ова биљка има благотворно дејство на сва бића и предмете са којима дође у непосредан додир. Успешно отклања све зле и негативне чини, једноставно има чистилачку и заштитну улогу.

Слике месеца, као и представа змије, па најразличитије начине имали су значајну и позитивну улогу у добијању порода. Сам месец представља лунарну хијерархију²⁸ са огромним утицајем на саму плодност жене. Хомеопатску улогу и симбол плодности имала је змија, па отуда њен значај и удео у симболима плодности. У већем броју чачанских села позната је улога змије у магији везаној за рађање, насупротив њеном општепознатом негативном дејству на човека.

Трудница је имала много више да води рачуна о свом понашању, кретању и односу са људима. Верује се да њено неадекватно понашање умногоме може негативно утицати на здравље и срећу њеног детета. Није ваљало да се свађа, куне, лаже, краде. Посебно је водила рачуна да не украде нешто од хране и то поједе. Овај табу је општепознат и многе труднице га се придржавају све до данашњих дана. Свему овоме треба додати и бројне забране у вези са храном. Тако, она није смела да је-

26. Franc Boas, *Um primitivnog čoveka*, Beograd 1982, str. 158-159.

27. Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских старочара*, Београд 1982, стр. 57.

28. Исто, стр. 56.

де месо ни јаја од ћурке, како дете не би било пегаво, рибу, како не би касно проговорило, зечетину, како се не би родило дете са зечјом усном, враћену храну са некога пута, нити храну са даћа и задушница.

У већини чачанских села трудница није смела да се мери, како јој дете не би имало киле, нити да вади зубе, како се нешто много рђаво не би догодило детету. Није смела ништа да тражи, нити да се купа у текућој води. После заласка сунца, односно по „земансусу“ није смела одлазити вап куће, да не би дошла у додир са злим силама које у ово доба дана вребају коме ће напакостити, а по народном веровању трудница је велика инспирација за њих.

Да не би родила дете са пупчаном врпцом око врата, није смела прескакати никакву ужад нити било шта друго што својим изгледом личи на пупчаник. Своју одећу и постељину није смела остављати напољу после заласка сунца. Није ваљало да гледа болесне и ружне људе. Старије жене говоре да у њихово време трудница није смела никако да одлази на бабине, јер би таква радња могла бити кобна по њено дете. Избегавала места за која се у народу верује да су станишта вила, вештица и гатара. У Трнави верују да онај ко нагази на ова места може да „награише“. Трудница није смела да једе месо од било које животиње за коју се знало да ју је вук или ко други ујео.

У великом броју случајева, верује се да при првом покрету бебе треба погледати у неку здраву, срећну и напредну особу, како би дете личило на њега. Није смела никога да бије. Посебно је водила рачуна да не удари мачку, јер би јој се у том случају родило маљаво дете. Ова појава, веровање па и забрана позната је до данас, тако да је се многе труднице из страха још увек придржавају.

Бројне су обредно-магијске радње, као и табуи чији је задатак и сврха рађање здравог, лепог, напредног и срећног детета.

Осим мера заштите коју спроводе труднице у циљу личне заштите и заштите новорођенчета, неопходно је да истовремено и друштвена заједница спроведе мере своје личне заштите од њих. Наиме, сведоци смо обостраног штетног утицаја једних у односу на друге. Време рађања новог члана заједнице истовремено представља опасан период по околину, укућане пре свега. С обзиром да су и мајка и новорођенче, као и трудница у периоду гравидитета у непосредној вези са натприродним злим бићима, и сами представљају опасност по околину. По Душану Бандићу, из тог подвојеног схватања произилази подвојен противуречан емотивни став заједнице према њима.²⁹ Тако у народној свести, као

29. Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд 1980, стр. 94.

и у патријархалном схватању, постоји мање или више присутна потреба да се они привремено изолују, како би и сами били боље заштићени, а и како би њихова друштвена заједница била безбеднија од њих и посредног деловања злих сила, демона и натприродних бића.

Велики број табуа имао је за последицу или задатак да спречи додир мајке и новорођенчета са натприродним силама.

Тако је читав низ традиционалних прописа, везаних за трудноћу и рађање, заснован на анимистичком схватању света.³⁰ По традиционалном патријархалном схватању мајка и дете су сматрани „нечистим”, па су као таква у рукама злих нечистих сила. Истовремено, већ изнето представља слику првобитног схватања забрана везаних за рађање новог члана породичне заједнице.

У време општег незнања и непросвећености, порођај је био велика брига и страх. С обзиром да се обављао на најпримитивнији начин у атмосфери празноверја, надрилекарства и у веома нехигијенским условима, и да је као такав односио животе многим мајкама и бебама, сасвим је јасан и оправдан страх од његовог исхода. Из тог разлога приступало се бројним магијским радњама, чији је циљ да омогући што безбеднији порођај и срећан исход на задовољство читаве заједнице.

Оваквом празноверју придавана је много већа важност и значај. Наш неуки човек никада се није ни сетио да трудницу одмени од њених уобичајених тешких послова како би избегао веома честе медицинске компликације проузроковане баш овим понашањем. Наше старије испитанице у готово читавој чачанској околини причају готово идентичну причу о тешким данима њиховог материнства. Без икакве, како физичке тако и психичке заштите, углавном препуштене милости или немилости виших сила, жене су доносиле на свет наследнице одређене патријархалне заједнице. Многе су на том путу стале и због небриге и најбаналније компликације плаћале својим и дечјим животима. Тако су жене, обузете личном немоћи, страхом и зебњом од непознатог, прибегавале једино могућем и у њиховој мајки једино постојећем. Присуство магијских радњи, чији су актери углавном жене, представља плод њихове немоћи и страха истовремено.

Порођај помаже нека „вична жена” која, поред спремности и способности за интервенцију, поседује и нека својства врачаре. Лука Бјелокосић истиче да је тешко сазнати о начину на који оне обављају порођај, као и о току врачања. Он сматра да је сазнање о томе било забра-

³⁰ Исто, 97.

њено мушкарцима.³¹ Тајну „уређивања” пулка чувају бабе или бабице и никоме је неће саопштити, јер верују да после тога не би биле толико успешне у послу.

Некада се водило рачуна да у току порођаја породиљи буду откопчана сва дугмад и расплетена коса, јер се веровало да све што је везано и уплетено може искомпликовати и отежати порођај. Из истог разлога и све остале жене у кући расплитале су своје косе. Присутан обичај отварања свих сандука, извлачења фиока из ормана, откључавање врата, као и чешање о шљиву ранку³² од стране осталих укућана, пре свега има за последицу жељу, за брзим лаким и срећним рођењем детета. Да би порођај протекао што безболније, породиља је наговештај тог срећног догађаја, држала у пајстрожијој тајности. Кроз њену кошуљу су се провлачили многи предмети са сечивом, при чему су се обављале бројне магијске радње.

Може се слободно рећи да је безброј магијских радњи за које се веровало да утичу да поворођенче дође на свет на што безболнији и безбеднији начин. Без обзира на годишње доба, деца су се рађала напољу, а ради њиховог што бољег здравља водило се рачуна да прво главом дотакну земљу. Појава овог обреда и веровања вуче дубоке корене из прадавних времена, када се веровало да земља даје живот, виталност и снагу, како биљкама, тако и животињама и човеку. У Остри, Брђанима, Трпчи и Прислоници, некада се водило рачуна да се деца рађају на слами. Ова појава је имала дубоку симболику Христовог рођења са циљем да се стекне што већа Божија наклоност, како би током даљег живота дете било срећно, напредно и здраво. Ова појава је дубоко християнизована, за разлику од обичаја када се водило рачуна да се порођај обави поред огњишта. У овом случају практичност има споредну улогу. Доминира жеља да се дете од самог момента рођења сусретне и представи душама предака, који бораве испод кућног огњишта, и да се на тај начин стекне њихова наклоност. Ова појава има још већи значај и улогу уколико је дете мушко, јер ће као такво чврсто остати везано за огњиште и душе својих предака, од којих очекује велику заштиту, љубав и наклоност све до краја живота, где ће и његова душа након овоземаљског живота наћи своје станиште и заувек ту остати везана.

Осим биолошког догађаја чин рођења детета представља и друштвени и религијски феномен³³. За разлику од животиња код којих је

31. Лука Грђић-Бјелокосић. *Из народа и о народу*, Београд стр. 124.

32. Наталија Благојевић. *Обичаји о рођењу деце*, ГЕМ 48. Београд 1991, стр. 94.

33. Жарко Трбјењанин. *Представа о детињству у српској култури*, Београд 1991, стр. 94.

рађање искључиво биолошки чин, код човека се сматра да се дете родило тек онда када се процес обредно изведе, сакрализује после примене бројних обредно-магијских радњи и када се статус новорођенчета друштвено призна. Јер биолошко рођење, само је неопходан услов, али сигурно не и довољан разлог да би дете постало равноправан члан заједнице. Након свега овога и ипак он успешно спроведених обреда, дете бива уклопљено у заједницу живих предака своје сопствене културе³⁴.

Сматра се да је период рођења детета, као и време непосредно пре, за време и после тога, веома опасан и критичан. Тада је читава заједница изложена дејству демона и магије, као и како каже Петар Ж. Петровић, могућности магичне „инфекције“³⁵. По народном схватању то је критичан период. Бројни обреди иду у прилог великој бризи и љубави родитеља, читаве породице, па и шире заједнице према новорођеном члану. Осим радости, као последице доласка новог члана на свет, рођењем доминира страх и стална брига о здрављу и срећи детета. Тако се бројне магијске радње, везане за ток порођаја, преносе само на новорођено дете и читава активност се усмерава ка њему. Настојано је да се дете најразличитијим симболичким појавама, радњама и активностима представи што здравије, јаче, богатије и срећније.

Све ове активности, осим магијске, имају и дубоку психолошку позадину, што се оправдава страхом родитеља и жељом да се дете што безбедније заштити од дејства како стварних тако и нестварних опасности. Дете се ипак рођења налази на нестварном путу, пуном неизвесности, страха и опасности, тако да је заједница настојала (чиме би другим већ магијским радњама), да пренесе своју унутрашњу непресушну жељу да дете буде здраво и срећно. Као последица непросвећености и незнања јављају се бројне ритуално-магијске радње, које постају саставни део културе и које се преносе, дограђују, допуњују и модификују у свом еволутивном погледу. Тако, до данашњег дана, ходом кроз време и простор, настајали су бројни обреди, веровања и празноверја и која у мање или више модификованом облику живе и данас. За доста магијских радњи не знамо или само претпостављамо право значење, али их човек из страха примењује и преноси на нове генерације. Једно је исто и некада и сада: љубав према детету и потомцима уопште, која надвисује све норме стварајући нова правила, обичаје и неку „садашњу“ па и „будућу“ традицију.

34. Исто.

35. Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Грузи*, СЕЗ, XXVI, Београд 1948, стр. 259.

У целокупној српској традиционалној култури, постељици се придавао велики магијски значај. Верује се да амајлија направљена од постељице има заштитну улогу. Обично се водило рачуна да амајлија за војника буде направљена од постељице, како би онај ко је носи био заштићен од метка. Део одсеченог пупка сваког детета чува се и оставља као фетиш, чији је задатак да магијским путем уједињује потомке. У Трнави и Виљуши некада се пупчана врпца закопавала испод огњишта. Тако је магијским путем пупчана врпца новорођенчета долазила у блиску везу са прецима. Верује се да ће преминули преци најбоље чувати њеног новог члана, односно њеног сопственика. Пламен са огњишта имао је чистилачку улогу, да спали и одагна зле чини и да тако заштити само новорођенче. У већини случајева пупчана врпца се закопавала испод огњишта, ако је дете мушко, јер је само оно сматрано наследником домаћег култа. Пупчана врпца женског детета се закопавала ван куће, на неком чистом неоскрпављеном месту, често испод неке родне воћке. Бабице су пупчану врпцу секле маказама или српом, ако је дете женско, или ножем, секирим па и сабљом, ако је дете мушко. Ови предмети су након обављене функције са посебном бригом чувани бар наредних четрдесет дана, односно до времена када су порођајни демони најактивнији. Некада су се у Заблаћу и Вали маказе чувале строго затворене у вуни, јер се веровало да вуна има заштитну улогу.

Имајући у виду анимистичку концепцију, када су многи објекти опасни, а самим тим и табуисани и да представљају седишта надприродних сила или бића,³⁶ сасвим је неопходна, значајна, а по архаичном схватању обавезна магијска радња у циљу заштите. Мајка је чувала пупчанике од све своје деце на истом месту. Држала их је заједно да би се посредством симпатичке магије сва деца држала у слози и љубави. Верује се да некада, када би се делила задруга, мајка треба да растави или да одвеже пупчане врпце. Владало је веровање да би, када би се браћа посвађала требало је саставити њихове пупчане врпце како би се помирили и сложено живели.

Некада је пупак могао да замени присуство детета. Наталија Благојевић бележи да је у ужичком крају мајка, уколико би се дете разболело, послала само пупчану врпцу некој врачари³⁷ да би помогла и излечила дете. Веровало се да се девојка није могла удати уколико би њен пупак чувала мајка заједно са пупчаним врпцама остале браће и сестара. Тако је једна од магијских радњи, са циљем остваривања жељене удаје, одвојила њен пупак од осталих.

36. Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд 1980, стр. 94.

37. Наталија Благојевић, *Обичаји о рођењу деце*, ГЕМ 48, Београд 1998, стр. 11.

У народу се верује да дете одмах након рођења добија свог анђела, анђела-чувара. Он стоји детету на рамену, прати га од рођења па све до смрти и одвраћа од зла³⁸. Сматра се, да када се новорођенче несвесно смеје и помера мишиће усана и лица разговара са анђелима. Када се смеје, верује се да га то анђеозасмејава. Када дете прохода, верује се да га то анђеоводи³⁹.

Распрострањено је веровање у судбину човека. Прве три ноћи након рођења детета представљају време стварања његове личне судбине. У овом периоду, по народној традицији, трасира се његов целокупан животни пут. Тако се сматра да оно што суђенице досуде не може никаква сила, како добра тако и зла, поништити.

Код Срба веровање у судбину има дубоке корене, што се јасно може видети по бројним народним предањима, као и мистичним и магијским радњама. Народ судбину приписује неким вишим надземаљским силама или божанству⁴⁰. По народном веровању, судбину су одређивале суђенице или суђаје, као паганска надприродна бића али и Бог као главни јунак хришћанске традиције. Без обзира на јаке хришћанске елементе у народној традицији, суђенице су те на које се прво помисли када је реч о људској судбини.

Прве три ноћи након рођења детета, дочекују се са великим страхом, зебњом и поштовањем према суђеницама. Из великог страхопоштовања сви су се укућани молили Богу. Кућа је морала бити беспрекорно чиста, јер се верује да суђенице не воле прљавштину. У близини новорођенчета стављана је погача, вино, босиљак и новац. Хлеб је имао улогу да представи домаћи култ, вино плод најчистије и најсветије биљке, и босиљак, симбол очишћења и среће. Сви ови реквизити имали су за циљ да угосте и задовоље суђенице, како би у стварању судбине детета биле што блаже. Многе су жене остајале будне читавих ноћи, како би биле „спремне” да приме суђенице. Сматра се да њих нико не може да види, да улазе кроз оцак, кров или кључаоницу. То су у ствари бића митске природе, односно душе предака. Најстарија суђеница је била најстрожија, она је често желела смрт, средња је била нешто блажа и често је желела да дете има телесне недостатке, док је најмлађа била најбоља и желела детету срећу и дуг живот.

Веровање у судбину и да „нема смрти без судњег дана” почиње рођењем детета и завршава се смрћу. Сматра се да човек у ствари корача по већ трасираној стази и да на том путу не може ништа битно да

38. П. Ж. Петровић, *Српски митолошки речник*, Београд 1998, стр. 11.

39. Исто.

40. Исто.

измени. Овакво веровање у судбину има општи словенски и индоевропски значај.

Сматра се да ће дете рођено у чистој плаценти или кошуљици бити срећно. Од такве плаценте прављене су амајлије за многе припаднике његове заједнице.

Некада се гледало, а веома често и данас, у „који је час“ дете рођено. Сматрало се да да ће оно бити здраво и срећно уколико је рођено у преподневним сатима док дан напредује. Великом се срећом сматрало ако се дете роди на Божић, и због тога се оно издвајало од друге деце.

У нашем народу се веома често гледало у који је дан дете рођено. Тако се сматрало великом срећом уколико се дете роди у недељу, понедељак или четвртак. Ови се дани иначе сматрају срећним, тако да се водило рачуна да се на њих започне неки посао, како би се срећно и успешно обавио. Посебно се великом срећом сматрало рођење детета на неки празник, као што су Васкрс, Света Тројица, Петровдан, Лазарева субота. У народу влада веровање да деца рођена на ове празнике морају много више водити рачуна и празновати ове дане. Посебно се срећним за кућу сматрало рођење детета на породичну крсну славу. Овај догађај сматрају Божијим даром, па својим покорним хришћанским понашањем, чешћим одласком у цркву и даривењем икона желе захвалити. Некада, а у новије време и данас, деци рођеној на црквене празнике давана су имена оних светаца на чије су датуме рођена. У том се случају тај светац сматра њиховим заштитником који попут анђела чувара усмерава свога сопственика ка побожном и моралном понашању.

Одмах, након рођења, беко од укућана одлази у цркву по водицу. Тако да свештеник чита молитву за здравље детета. Сипа се вода којом ће се окупати новорођенче. Гледало се које ће име детету „пасти на водици“. Некада се таквим именом дете и надене, или се само памти као име са водице... Ова водица има лустративну улогу. Њом се купа дете наредних четрдесет дана, односно у периоду најопаснијем како за дете тако и за породицу, када су у њиховој непосредној близини присутни порођајни демони. Да би се дете заштитило од њих, као и злих очију и негативних сила, дете се у најранијем периоду ритуално прало овом водом. Водица је придавана велика улога и моћ, тако да се сматрало довољним за очишћење простора, у коме борави новорођенче, само ритуално прскање.

Значајна мера заштите, како за мајку, тако и за дете, јесте да никуда не одлазе од куће у наредних четрдесет дана. Посебно су табуисани изласци ван куће у време од заласка сунца па све до првих петлова. Тако је период у „глуво доба” веома опасан и може веома нашкодити детету.

Кађсње новорођенчета има заштитни хришћански, па и прехришћански карактер. Дим и опојан мирис имали су задатак да отерају зле силе и сваку опасност од новорођенчета.

Дете је некада спавало обавезно на вуни, која је поред практичног значаја имала и заштитну улогу новорођенчета. И Веселин Чајкановић је сматрао да се вуном терају „бабице” и да она има улогу магијске заштите⁴¹.

Породиља и дете сматрани су наредних 40 дана „нечистим”. Осим њихове личне заштите, настојало се да се и друштвена група заштити од од њихове „нечистоће”. Зато су они једно време остајали изоловани и нису се мешали са осталим укућанима. У том периоду дете купају свакодневно, када и практично и магијски врше очишћење детета. Првом купању детета придаје се магијска моћ и велики значај. У Заблаћу, Слатини, Брђанима и Прислоници у воду намењену првом купању стављан је неки метални предмет, обично неко сечиво или пара. Оваква је појава имала улогу да што успешније одагна и да снагом оштрице пресече негативне силе и тако се заштити нежно дечје створење. Вода се након купања могла једино просипати на неко чисто место у цвећњак или воћњак. У старија времена вода се просипала на кућном прагу. Овакву појаву објашњавамо веровањем да испод кућног прага бораве душе преминулих предака и да се на тај начин остварује њихов контакт са новорођенчетом.

У већини чачанских села водило се рачуна, (све у циљу напредовања детета), да се процес купања, поготову првих четрдесет дана, обави у преподневним сатима. Воду након купања никако нису смели износити из куће након заласка сунца. Да би дете било што бољег здравља ваљало га је окупати што хладнијом водом. Купање хладном водом представља архаичан обред који је данашње време изгубио своју примену. Путописац Фортис је још у 18 веку овакву појаву забележио код Марлака. Он је бележио да децу чврстога кова одводе до ледене реке где их купају, како би што више очврснула⁴².

41. Веселин Чајкановић, *Студије из религије и фолклора*, СЕЗ.

42. A. Fortis, *Putovanje po Dalmaciji* (1774), Zagreb 1984, str. 52.

Прво обредно купање осим чистилачке има и улогу иницијације, односно улогу обреда у коме се новорођено дете уводи у породични култ. Управо због тога купање је обављано непосредно поред кућног огњишта, како би се дете везало за кућу и породични култ⁴³.

Дете се у наредних четрдесет дана, односно до крштења сматрало нечистим. У том периоду се купало свакодневно, а некада и два пута дневно, у циљу његовог што бољег и успешнијег очишћења. Након крштења дете се ређе купало јер је сматрано ритуално чистим.

Како прво купање тако и прво повијање представља ритуални чин. Пелене и повој припрема његова мајка. Некада је повој ткан или плетен од црвеног вуненог конца, да би као такав својом бојом и материјалом штитио дете од утицаја злих сила. Некада је у Босни дете први пут повијано на земљи, да би било јако као земља⁴⁴.

У Вилуши је раније био обичај да се дете повија у очеву кошуљу, уколико се желело да буде привржено оцу, или у мајчину, уколико се желело да новорођенче и када одрасте буде увек уз мајку. Овакву појаву бележи и Добрила Милојевић-Радовић у Поречу⁴⁵. У ивањичком крају се веровало да би дете било мирно, ваљано и послушно, требало га је први пут повити у јагњећу кожу. О оваквој појави пише и Жарко Требјешанин⁴⁶.

Последњих пар десетина година повој је био готово избачен из употребе услед нових медицинских сазнања о безбеднијем „широком” повијању детета. Ипак, у последње време смо сведоци симболичног враћања повоја, јер се сматра да, иако без функције, треба да се нађе уз дете. Везивањем повојом се обавља тако да крајеви буду окренути на горе, како би симболизовали раст и напредак детета.

Честа је појава да су се на повоје качиле најразличитије амајлије. У патријархалној култури водило се рачуна да се дечје пелене суше на скривеном месту, како би биле заштићене од злих погледа и рђавих људи. Ово се ради због веровања да посредно преко пелена може доћи до негативног дејства околине, како оног намерно смишљеног, тако и случајног. Како пелене, тако и сви предмети који долазе у контакт са дететом, нису се смели наћи напољу након сунчевог заласка, нити преносити. Овакво веровање и појава сачувана је све до данашњих дана и сведоци смо њиховог спровођења.

43. Видосава Николић-Стојић, *Врањско ђоморавље*, СЕЗ, књ. XXXVII, 1974, стр. 55.

44. М. Кордунац, *Народно васпитање из Горње Крајине*, Нови васпитач 7, 1894, стр. 55.

45. Добрила Милојевић-Радовић, *Обичаји о рођењу и одгоју деце у Поречу*, ГЕМ, 21. Београд 1958, стр. 245.

46. Жарко Требјешанин, *Предсјава о дејствију у српској култури*, Београд 1991, стр. 123.

У већини чачанских села након купања и повијања детета, мајка би га симболично вукла за нос и дизала му руке увис. Овим је желела изазвати напредак и брзи раст и здравље детета. У Лездини мајка би ритуално пљувала преко детета, како би на ритуалан начин одагонила зле силе и демоне. Пљување, односно „распљување”, веома је позната појава уколико дође до зацењивања и напада плача код детета.

Новорођенче је спавало у колевци или бешици. У време задржног начина живота, често се у кући могао видети већи број колевки. Некада се колевка није могла ни замислити да у њој испод дечје главе нема нека амајлија. Обично је то неки метални или оштар предмет. Веома се често налазио крстић од тисовог дрвета, који ће му се касније пришити за неки одевни предмет, који буде најчешће носио.

Прво стављање детета у колевку, по Жарку Требјешанину, представља свечани и ритуални чин. Тако је било најбоље да се дете стави у колевку у онај дан који је те године био Божић⁴⁷, како би дете било срећно. М. Кордунаш сматра да ће дете добро спавати уколико особа која га полаже у колевку жмури⁴⁸.

Сматра се да назив бабине долази од дарова које рођаци и комшије доносе детету и „баби”, односно породиљи. По Чајкановићу, у периоду бабина и дете и мајка припадају доњем свету⁴⁹. На бабине су некада одлазиле само жене, и то само оне које се налазе у репродуктивном периоду и носе породиљи понуде у храни. По Петру Ж. Петровићу, овај се обичај сматрао видом узајамног „зудживања” међу женама⁵⁰. Породиљи су се носили поклони у храни, а детету у неком одевном предмету. Новорођенчету се ради здравља и среће давао метални новац. Овај обичај даривања металном „парицом” познат је и данас у Бањици, Рајцу и Вапи. Некада се женском детету на бабине носила кудеља, како би када одрасте имало бујну косу.

У обичају бабина налазимо улогу магијске заштите детета од дејства злих сила. Сви који дођу на бабине представљају несвесну заштиту породиљи и детету, који су првих дана након рођења изложени опасном утицају демона. Отуда обичај да се макар првих седам дана мајка и дете „чувају” и да се никада не остављају сами.

47. Исто.

48. М. Кордунаш, *Народно васпитање из Горње Крајине*, Нови васпитач, 7. 1894, стр. 215.

49. В. Чајкановић, *Бабине*, Народна енциклопедија, том 1, Библиографски завод, Загреб 1926, стр. 98.

50. Петар Ж. Петровић, *Живот и обичаји народни у Гружи*, СЕЗ, XXVI, Београд 1948, стр. 260.

У чачанском крају већ од средине 20 века долази до постепеног спајања бабина и повојнице. Иначе, некада је повојница претходила бабинама. Дарови донети детету, било на повојницу било на бабине, диза-ни су увис, према тавану, симболишући тако здравље и брзи раст дете-та. До данашњих дана овај обичај је очуван у смислу обавезног отвара-ња и показивања поклона донетих поворођенчету.

Нипошто се није смело чудити напретку и порасту детета, као и његовој лепоти. Да га не би уrekli, обично су му говорили ружне речи и ружна поређења. Појава оваквог веровања очувана је у континуите-ту, мање или више све до данашњих дана... Такође, велики је број табуа којих се учесници повојнице ради детиње среће и здравља морају при-државати. Тако се, рецимо, у Трнави и Виљуши, храна донета на повој-ницу и бабине није смела износити из куће, нити враћати. Женском де-тету се није смело доносити црвено вино, док је погача била обавезна и неопходна. У већини случајева у данашње време погачу мења торта, која се по неком неписаном правилу обавезно доносила, како од стра-не родбине тако и од комшија и пријатеља.

У нашем народу, поготово у периоду до Другог светског рата, на-стојало се да се дете што пре крсти. Ову појаву можемо објаснити ве-ликом смртношћу новорођенчади у то време и веровањем да је велики грех ако дете умре некрштено, у ком случају од њих настају разна де-монска бића и дрекавци, који ће из доњег мрачног света чинити зла својој друштвеној групи. Тако је некада обред крштења спровођен у ро-ку од четрдесет дана, па и раније уколико је дете слабијег здравственог стања. Данас се у Чачку и околини деца најчешће крштавају на свој пр-ви рођендан, мада некада и раније или касније.

Дан на који ће се обавити обред крштења биран је са посебном на-жњом. Обично се водило рачуна да то буде недеља или неки празник, али никако крсна слава. Данас децу понекад крштавају и на своју сла-ву. Обред се обављао у преподневним сатима, док дан напредује, како би и само дете било напредно, здраво и срећно. Дете се могло крстити како у кући, тако и у цркви.

Име детету је давао кум, свечано га саопштивши за време ручка. Данас име деци дају родитељи уз договор са кумом, или само након формалног консултовања с њим.

Уколико је дете рођено на неки празник, није било дилеме које ће му се име дати. У том случају дете ће добити име тог свеца. Оваква по-јава се после Другог светског рата готово била изгубила, да би поново

у последњих десетак година добила на значају. Некада се давало и оно име које је детету пало на водици.

Често су деца добијала имена по деди или прадеди, или пак по неком другом његовом претку. Овде се водило рачуна да особа по којој се даје име буде здрава, срећна и да је кресе позитивне људске особине. Верује се да ће дете које понесе такво име преузети и његове особине на опште задовољство читаве заједнице.

Веома је често име детета требало да буде и нека врста заштите њеног сопственика. Уколико се у породици деца слабо држе, настојано је да се адекватним именом заштити њеп новорођени члан. Са таквом улогом су имена: Стачко, Стојац, Станимир, Стоја, Станка и сл. Оваква имена су имала улогу и да зауставе даље умирање. Да би деца дуго живела давана су имена: Живојин, Живка, Живадин и др. У циљу заштите новорођенчади често су им давана нека „јака“ имена попут: Гвозден, Гвозденија, Злата, Златко. У народу се срећу и ружна имена, када родитељи намерно деци дају таква имена, како би на тај начин отерали виле, вештице и друга демонска бића која би могла нашкодити детету. На овај начин родитељи верују да ће одагнати нечисте силе: Грдан, Грозо и сл.

Имена која у свом значењу симболизују пламен имају улогу очишћења њеног сопственика и спаљивања нечистих злих сила: Огњен, Плана, Жарко. У заштитна имена свакако спада име Вук. Ово име је било веома распрострањено на нашим просторима још у 15. веку. Поред основног имена Вук, велики је број Вукадин, Вучета, Вуксан и сл. Оваква имена се обично дају у оним породицама у којима су се деца слабо држала.

Некада, а све у циљу заштите детета, његово право име се крило и нерадо се изговарало пред страним људима и пролазницима. Некада су деца одрастала уз неки надимак а да их нико из породице није никада зовнуо њиховим правим именом.

Обичај скривања правога имена детета познат је још код многих народа света. Тако ј Фрејзер бележио појаву да се од непознатих и злих људи право име скривало⁵¹, како се посредно преко имена не би наудило детету. Обично, а све из страха за живот и здравље детета, као и из предострожности, право име се замењивало неким другим именом или надимком.

Након завршеног обреда крштења и давања имена, кум дарује своје кумче стављајући му поклон у капу. Појава стављања дара у капу

51. Frejzer, Dž.Dž., *Zlatna grana*, том 1, стр. 307.

је прадавна и има шире индоевропско порекло. Родитељи детета узвраћају куму ударјем, које се углавном састоји од одевних предмета, а некада и од ћилима. Милица Бошковић-Матић белсжи да су сви присутни за време свечаног ручка плаћали, да би он саопштио какво је име дао детету⁵². Овакав обичај је био познат у већини чачанских села и према сазнањима тај је новац кум поклањао детету.

Обичај шишаног кумства у нашим крајевима је умногоме модификован, тако да је у еволутивном погледу претопљен у обреде крштења са елементима шишаног кумства. Ради се о обичајима везаним за прво обредно шишање детета, када особа која обавља ритуално шишање или стријбу постаје њен шишани кум. Обред је у прошлости имао већи значај и улогу, када се временом стопио у обичај везан само хришћански чин крштења. У току обављања крштења, обред садржи основни елемент из шишаног кумства, а то је сечење косе. Први одсечени прамен има велики значај и он се заједно са воском чува и ставља на неку напредну и родну воћку или калем.

Сједињавање првог одсеченог прамена косе са воском, као префињеним и чистим елементом везани за пчеле као позитивна натприродна бића, има пуно симболике у којој доминира жеља за напретком детета.

Стријба представља породични обичај првог свечаног и ритуалног шишања косе детета⁵³. У нашем народу се некада овај обичај изводио након навршене прве године живота. Прво шишање има строго обредни карактер са домаћим породичним култом. Колики је значај имао обред прве стријбе, види се и из тога што се на овај обред свечано позивало, готово на исти свечан начин као и на свадбу.

С обзиром да је стријба некада представљала жртвени чин, њен смисао је да се детету на магијски начин осигура срећа и здравље. Осим магијско-религијске функције, обред има и социјални карактер, при чему се након обављеног обреда учвршћује дететов друштвени положај.

У српској традиционалној култури, дете се нерадо износило из куће, односно из круга његових најблиских сродника, међу којима се иначе осећао најбезбеднијим. Међутим, због презаузетости мајке раним како кућним тако и пољским пословима, када је она често морала да обавља бројне послове и да истовремено носи свуда са собом своје дете, на путу до њиве, ливаде или до првог извора дете су вребале

52. Милица Бошковић-Матић, *Обичаји о рођењу*, ГЕМ 28-29. Београд 1965-1966, стр. 182.

53. Жарко Трбјењанин, *Представа о дејтењу у српској култури*, Београд 1991, стр. 194.

многе опасности у виду негативних натприродних сила, као и од погледа злих очију.

Тако је у циљу заштите мајка спроводила бројне мере заштите. Дете је намерно ружно облачила, намерно га остављала да буде прљаво, облачивши му по неки преврнути одевни предмет. Намерно га је гаравила гаром са кућног огњишта у многим селима чачанске околине. У Љубићу дете је мазано брашном да се заштити од урока. Детету су се пришивале бројне амајлије, које је оно носило увек и свуда са собом. Око руке су му везивали црвени кончић, како би самом бојом одагнали негативне силе од детета.

Уз дете се увек држало парченце глога, како би и само било здраво. Крстић израђен од тисовог дрвета. Чен белог лука да штити дете од болести.

Некада су се правиле амајлије од постељице. Сматрало се да је дете које са собом носи овакву амајлију безбедно и да ће се лако сачувати од сваког зла. Амајлија од пупчаника такође има исту или сличну заштитну функцију.

Деци су пришиване и амајлије добијене од парчета змијског свлака. Оваквој амајлији у Љубићу даван је велики заштитни карактер. Ту је и зечји реп који се, за разлику од осталих амајлија које се ушивају на скривеном месту, носи видно, као украс, али за који се верује да има сличан заштитни карактер.

Зуб од вука или канца од орла имају улогу да сачувају дете од сваког зла и да га својом магијском снагом сачувају од демонских бића.

Напокон, крст, као најмлађа врста амајлије, која иде упоредо са примањем хришћанства, има велику и веома значајну улогу. Деци се веома често у горњим одевним хаљетцима пришивала фигура крста. Њена моћ и снага су увећани уколико су израђени од неког светијег дрвета, тисовине у првом реду.

Дете се није смело урећи. Водило се рачуна да се не хвали његова послушност, доброта и лепота. У нашој патријархалној заједници, управо из празноверја, влада велико сиромаштво у љубави и нежности према деци. Страх за дечје здравље у непросвећеним масама надвладала родитељска осећања, спутава их и гуши. Некада се сматрало веома опасним по дете уколико би га мајка пољубила. Овакво схватање је било распрострањено највише по многим ивањичким селима. Управо из тог краја води порекло изрека: „Да зна мајка колико детету то штоди, никада га не би пољубила”.

Веровање да детету не треба сећи покте до навршене прве године живота прилично је распрострањено у нашим као и у многим другим крајевима. Обично за овакав табу испитанице не знају прави разлог или сврху. Вероватно због тога, да дете када порасте не постане лопов.

Опште је познато схватање да до првог рођендана не треба шишати дете, да му тим поступком не би секли срећу, или пак живот. Да би дуго живело, не ваља да спава између оца и мајке, нити да се огледа до навршене прве године живота.

Из свега изнетог се види да се већина табуа односи на дете до прве године живота. Ова појава иде у прилог општем веровању да су деца у том периоду посебно осетљива, незаштићена и блиска злим демонима који им могу наудити. Отуда бројне забране и табуи са циљем да се детету обезбеди што боље здравље и срећа.

Дете се први пут износи из куће „лепим“⁵⁴ даном. Мајка је строго водила рачуна у чију ће кућу одлазити са дететом. Обично је то био њен род, у који је свакако имала неограничено поверење, блиска родбина или изузетно добра и њој и њеном дому наклоњена комшиница. У том случају неко од укућана, чију кућу дете посећује, маже га по лицу брашном и обавезно дарује јајима. Сматра се да се дете маже брашном да би било лепо и бело, мада је исконска улога обреда у том да дете посредно преко брашна и пшенице дође у везу са душама преминулих предака тога дома и да на тај начин стекне њихову наклоност, што ће имати позитивно дејство на дете и његов што безбеднији боравак. Даривање јајима у директној је вези са жељом да се животна снага јајета пренесе на дете, како би било здраво и снажно. Овај обичај је у читавом чачанском крају очуван све до данашњих дана и веома се често примењује како у сеоској тако и у градској средини.

Верује се да ће дете бити здраво и срећно уколико први пут обуче кошуљу коју добије од кума. Раније се водило рачуна да детету, пре него што обуче неки нови одевни хаљетак, кроз њега провуку маказе, нож или жар. Сврха овог поступка свакако јесте да се општрицом сечива или врелином жара пресеку или спале зле силе или штетна натприродна бића, како би дете након облачења било спокојно, мирно и срећно.

Велика се пажња у народу посвећивала и првом ницању зуба. Онај ко први угледа зуб који је први никао, морао је дете даривати неким обавезно белим одевним предметом. Циљ овог поступка јесте да дечји зуби буду лепо и бели. Ова појава је сачувана све до данашњих дана, ка-

54. Нагалија Благојевић, *Обичаји о рођењу деце*, ГЕМ 48, Београд 1984, стр. 230.

да се сви укућани готово утркују ко ће угледати први зуб. Ваљало је да се први зуб куцне паром или неким другим металним предметом, како би зуби били тврди.

Велика радост и срећа за родитеље је када дете прохода. То значи да је дете стало на своје ноге. Уколико почетак ходања закасни, предузимане су неке магијске радње са циљем да изазову почетак самосталног ходања. Магијске радње у оваквом случају се изводе у раним преподневним сатима, док дан напредује, и то у оне дане када је млад месец. Обично у овом случају носиоци магијских радњи јесу врачаре, које изговарају магијске речи, само њима познате. У драгачевском крају некада је постојао обичај ритуалног шибања детета, са циљем да се што пре ослони на своје ноге. Овај се обичај изгубио до данашњих дана.

Када дете прохода, месила се погача звана поступаоница, коју би укућани ломили изнад главе. Погача у овом обреду има за задатак да обележи радосан породични догађај, веома битан у животном циклусу човека. Верује се да је боље ако дете прве кораке учини према истоку и ако прво крене десном ногом, како би било напредно, и како би када одрасте имало среће и успеха у сваком послу⁵⁵. Обичај пресецања прве путање коју дете направи чим прохода има симболичан и ритуалан карактер, чији је циљ да се на његовом животном путу пресеку све зле и негативне силе. Оваква врста обичаја некада се спроводила у селима Јанчићи и Врнчани.

Уколико дете спорије проговара, обично су га водили у воденицу, како би му воденичар дао да пије воду са воденичког точка. У драгачевским селима, па и шире, да би дете проговорило дају му да пије воду из меденице.

Од када дете прохода, па све док не почне да мења зубе, у ритуалном погледу је празан период. Деца су, а пре свега сеоска, некада веома оскудевала са играчкама. Забављала су се углавном са оним што су могли да нађу у природи. То је било углавном цвеће, лишће, гранчице, лептири, каменчићи, земља или песак. Често су неки кућни предмети и неке алатке постајале дечје играчке. Иначе, деца су веома рано почињала да раде и обављају неке активности у складу са својим могућностима и способностима, тако да нису ни имала времена да се играју, или су се играла док су обављала неки задати посао.

Некада је у случају болести детета била умногоме присутна веома богата дечја етномедицина. Помоћу ње, најразличитијим магијским

⁵⁵ С. М. Мијатовић, *Из народне предањности: „ваља се“ и „неваља се“ у домаћем васпитању*, Учитељ, 7, 1899, стр. 618.

радњама лечен је велики кашаљ, све врсте богиња, стомачне тегобе, температура, жутица и многе друге болести и повреде. Тема везана за дечју етномедицину, као и веровања и празноверја у вези са здрављем деце, веома је широка, тако да ће она бити детаљније обрађена у некој будућој расправи.

Поред жеље да брак буде крунисан децом, у српској традиционалној култури се много већом срећом сматрало рођење мушког детета. Исто као и „бездетство”, тако се и немање мушких потомака сматрало великом несрећом и проклетством. У патријархалним срединама се женска деца сматрају „туђом кућом” и „туђом срећом”, јер удајом напуштају родитељски дом, лишвајући се наследног права. Само су синови постајали наследници домаћег култа и целокупне имовине која је припадала његовим прецима. Мушка деца су остајала уз родитеље негујући их у старости. Синови су преузимали обавезе својих очева, како у радним тако и у културним активностима.

Пламен огњишта, као и пламен славске свеће, наставља да гори уколико породица има синова. То су неки од разлога српског патријархалног човека, а можда и вид „оправдања”, зашто се рођење синова сматрало правом срећом. Ипак, не можемо рећи да и женска деца нису била жељена, јер су родитељски дом ипак красиле и улепшавале кћери.

Ипак, у данашње време много се хуманије и разумније посматра ова тематика. И поред тога што постоји блажа и скривенија жеља за мушким дететом, ипак су данас деца оба пола једнако жељена и вољена.

Народном пословицом: „На млађима свет остаје” завршићу овај рад. Тема је веома богата, свеобухватна и разноврсна. Ово је само део из народне традиције, у извесној мери преточене у садашњост. Деца су највећа радост и срећа, родитељска нада и разлог људског постојања. Најлепши део човечанства данас живи на лицима и осмесима наших деака и девојчица.

CHILDREN IN TRADITIONAL CULTURE

In the traditional culture of Serbian population, as in the culture of all the Balkan people, children have represented the greatest wealth and divine gift. Desire to have offsprings, i.e. heirs, was extremely strong, sincere and ancient. A Serbian has permanently worried about 'home destruction' and 'extermination'. Concurrently, it was the severest curse.

The care of children and desire related to health and happiness exists in every human being during his entire life, i.e. up to the 'last glass of water'. Children are the future, constant joy, hope and even fright. They represent the light of parental hope incarnated in the flame of the candle for the soul of a deceased ancestor.

In the Serbian traditional culture, numerous rituals and magics were carried out in order to have offsprings. All the customs related to child birth almost permanently, consciously or unconsciously follow every man, both in his life and annual cycles. It means that in all the customs during entire human life, desire related to offsprings predominates.

Traditional rituals aim both at giving birth in general and at prevailing desire to heirs. It is evident that the real happiness for a patriarch is to leave the house and estate to an heir. Hence, the abundance of rituals with the purpose and aim to have an heir exists in the traditional culture. All the magics had a precise and 'justifiable' goal, i.e. not to extinct the surname and the eternal flame of the candle in the heir's hand at the Serbian family feast (*slava*).

Snežana Šaponjić-Ašanin

LES ENFANTS DANS LA CULTURE TRADITIONNELLE

Tout comme dans la culture de tous les peuples balkaniques, les enfants sont considérés comme la plus grande richesse et un don de Dieu. Le désir qu'il y ait des enfants dans la maison, c'est-à-dire des héritiers, est très fort, sincère et nourri depuis les temps immémoriaux. „Que l'âtre ne s'éteigne", que la famille ne reste sans descendance, c'est ce qui a toujours fait l'objet d'inquiétude du Serbe. En même temps, cela a été la malédiction la plus grave.

Le soin que l'on prend des enfants et le souhait qu'ils soient bien portants et heureux est permanent, il dure jusqu'au dernier soupir. Les enfants, c'est l'avenir, une joie éternelle, mais aussi une anxiété continue. Ils sont la lumière de leurs parents, leur espoir, incarné dans la flamme de la chandelle destinée à l'âme de l'ancêtre défunt.

Dans la culture traditionnelle des Serbes on exécute de nombreux actes rituels, inspirés par la peur de voir la maison privée d'enfants. Toutes les coutumes relatives à la procréation accompagnent, consciemment ou inconsciemment, la vie de tout humain. Cela veut dire que le désir d'avoir des enfants est dominant tout le long de la vie humaine.

Les actes rituels sont au fond des prières pour demander la génération, mais surtout la naissance d'un enfant mâle. Il est naturel que, pour l'homme patriarcal, le vrai bonheur consiste à pouvoir léguer sa maison et tous ses biens à son descendant mâle. D'où l'abondance de rites par lesquels on demande la naissance d'un garçon. Tous les actes magiques avaient pour but „légitime” d'assurer la pérennité du nom de famille et la certitude que la chandelle allumée à l'occasion de „la slava” (fête Familiale en l'honneur du patron de la famille) continuera de brûler entre les mains des descendants mâles.

Snežana Šaponjić – Ašanin

Девојчица из Трбушана, 1939. год.

Дечак из Чачка, 1939. год.

Обред крштења у Чачку, 1980. год.

Дечаци из Лознице, 1966. год.

Дечак припрема петровданске лиле, Прислоница, 1960. год.

Девојчица храни пилиће, Прислоница, 1956. год.

Деца учесници обредних поворки поводом Белих поклада, Остра, 2002. год.

Девојчица, учесница обредне поворке поводом Белих поклада, Остра, 2002. год.